

TÖRTÉNELMI SZEMLE

A BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

2022

LXIV. ÉVFOLYAM

4. SZÁM

Hitelviszonyok Magyarországon
a kései rendiség idején, 1700–1848

Danyi Pál, Hites Sándor, Kovács Krisztián, Kurucz György,
Szijártó M. István és Szilágyi Adrienn tanulmányai

Ribi András

A nádori közgyűléseken közreműködő hiteleshelyek

Ordasi Ágnes

Elszámolt milliók vagy túlhajszolt centralizáció?

Váradai Natália

A kárpátaljai magyarság 1944 utáni nemzeti újrászerveződése

Horváth Gergely Krisztián

A magyar típusú jelenkortörténet

Szerkesztők

TRINGLI ISTVÁN
felelős szerkesztő

FÓNAGY ZOLTÁN, NEUMANN TIBOR, OBORNI TERÉZ, ZAHORÁN CSABA
rovatvezetők

DETRE ANDRÁS
szerkesztőségi munkatárs

E számunk vendégszerkesztője
SZIJÁRTÓ M. ISTVÁN

Szerkesztőbizottság

MOLNÁR ANTAL
elnök

BORHI LÁSZLÓ, ERDŐDY GÁBOR, FODOR PÁL,
GLATZ FERENC, OROSZ ISTVÁN, PÁLFFY GÉZA,
PÓK ATTILA, SOLYMOSI LÁSZLÓ, SZAKÁLY SÁNDOR,
SZÁSZ ZOLTÁN, VARGA ZSUZSANNA

A szerkesztőség elektromos postája:
tortenelmiszemle@abtk.hu

*Kérjük szerzőinket, hogy kézirataikat
a közlési szabályzatnak megfelelően készítsék el,
amely honlapunkon érhető el:
<http://www.tti.abtk.hu/kiadvanyok/folyoiratok/tortenelmi-szemle.html>*

A 2022-es évfolyam megjelenését
a Nemzeti Kulturális Alap, a Magyar Tudományos Akadémia
és az Eötvös Loránd Kutatási Hálózat Titkársága támogatja

nka
Nemzeti Kulturális Alap

ELKH | Eötvös Loránd
Kutatási Hálózat

ISSN 0040-9634

TARTALOMJEGYZÉK

LXIV. évfolyam, 2022. 4. szám

HITELVISZONYOK MAGYARORSZÁGON A KÉSEI RENDISÉG IDEJÉN, 1700–1848

Szijártó M. István Bevezető megjegyzések 641

Danyi Pál A konvenciók pénzügyi rendszer bevezetése
a 18. század közepén és ennek jelentősége 649

Kovács Krisztián „Bizonyos és eltávoztathatlan szükségünkötől
viseltetvén”. 17–19. századi zálogszerződések a Rádayak
levelestárából 673

Kurucz György Főnemesi hitelforgalom és betáblázási tőkeértékek
Tolna, Baranya, Zala és Vas vármegyében a 18–19. század fordulóján 689

Hites Sándor A *Hitel* fikciós példázatai. Két elbeszélés
az 1830-as évekből 709

Szilágyi Adrienn Adósok és hitelezők. A Károlyi család közös kasszája
a 19. századi kimutatásokban 725

TANULMÁNYOK

Ribi András A nádori közgyűléseken közreműködő hiteleshelyek
a kezdetektől 1435-ig 745

Ordasi Ágnes Elszámolt milliók vagy túlhajszolt centralizáció,
avagy miért mondott le az a bizonyos másik Batthyány Lajos? 767

Váradi Natália Ötvenéves az 1972-es beadvány. A kárpátaljai
magyarság 1944 utáni nemzeti újraszerveződése 785

VITA

Horváth Gergely Krisztián A magyar típusú jelenkortörténet
– a vidéktörténet szemszögéből 805

FŐNEMESI HITELFORGALOM ÉS BETÁBLÁZÁSI TŐKEÉRTÉKEK TOLNA, BARANYA, ZALA ÉS VAS VÁRMEGYÉBEN A 18–19. SZÁZAD FORDULÓJÁN

KURUCZ GYÖRGY

ARISTOCRATIC CREDIT TRANSACTIONS AND THE MORTGAGE RECORDS
OF TOLNA, BARANYA, ZALA AND VAS COUNTIES
AT THE TURN OF THE 18TH AND 19TH CENTURIES

The paper aims to reconstruct the process of the growing level of indebtedness among certain Hungarian aristocratic families at the turn of the eighteenth and nineteenth centuries. The case studies of three outstanding families possessing hundreds of thousands of acres of land in the western region of the country are based on research carried out into various financial documents such as ledgers, bills of exchange, but also the mortgage records of four Transdanubian counties.

Keywords: aristocracy, credit transactions, mortgage records, Tolna, Baranya, Zala and Vas counties, 18–19th centuries

A magyarországi nagybirtokok irányítása, különösen a dunántúli főrangú családok birtokai esetében a 18. század második felétől egyre inkább racionális ügymenet és adminisztrációs gyakorlat szerint működtek.¹ A uradalmi pénztárak tevékenysége ekkor már nem korlátozódott csupán az egyes ágazatokból származó bevételek, illetve az eszközállomány-nal kapcsolatos beruházások készpénzben történő regisztrációjára, vagy éppen az egyéb működési költségek, például a készpénzben számított kisebb alkalmazotti vagy tisztii fizetések, valamint az ezzel együtt készpénzösszegre is konvertált természetbeni juttatások nyilvántartására.² Az eredetileg a termeléssel, értékesítéssel kapcsolatos pénzügyi admi-

Kurucz György, intézet- és tanszékvezető, Bölcsészettudományi Kar, Történettudományi Intézet, Koraiújkorai Történelmi, Gazdasági- és Művelődéstörténelmi Tanszék.

- 1 Átfogó szakirodalmi értékeléssel a korabeli birtokigazgatási gyakorlat szakszerűsödési folyamatához lásd Vári András: A nagybirtok birtokigazgatási rendszerének bürokratizálódása a 17–19. században. *Történelmi Szemle* 32 (1990) 1–28. A problematika társadalomtörténeti vetületének vizsgálatához lásd Kaposi Zoltán: *Uradalmi gazdaság és társadalom a 18–19. században*. Bp.–Pécs, 2002.
- 2 A korabeli európai adminisztrációs gyakorlat különböző aspektusaihoz lásd Peter Becker – William Clark: Introduction. In: *Little Tools of Knowledge. Historical Essays on Academic and Bureaucratic Practices*. Ed. Peter Becker – William Clark. Ann Arbor – London, 2001. 1–34.; Philipp von Hilgers – Sandrina Khaleel: Formation in Zeilen und Spalten. Die Tabelle. In: *Grenzfälle. Transformationen von Bild, Schrift und Zahl*. Szerk. Pablo Schneider – Moritz Wedell. Weimar, 2004. 167–189.; *Information in der Frühen Neuzeit. Status, Bestände, Strategien*. Hrsg. Arndt Brendecke – Markus Friedrich – Susanne Friedrich. Berlin, 2008.; Peter Becker: Formulare

nisztráció – jellemző módon pontosan a 18. század második felétől – újabb feladatkörrel bővült, közelebbről a hitelforgalommal kapcsolatos nyilvántartások vezetésével. Az egymás mellé rendelt bevételi (*perceptio*) és kiadási (*erogatio*) rovatokból álló kimutatások, összesítések mellett ugyanis megjelentek a követeléseket (*status activus*) és kötelezettségeket (*status passivus*) feltüntető számadáskönyvek.³ E forráscsoport különleges értékét az adja, hogy bár az 1723. évi 107. törvénycikk nyomán a vármegyei in- és extabulációs jegyzékek szintén fontos adalékokkal szolgálnak a hitelforgalomban szereplő összegek és személyek tekintetében, azonban nem minden hitelező tábláztatta be az általa folyósított összeget.⁴ A vármegyei adminisztráció hitelforgalmat rögzítő tevékenysége azonban pontosan a század végétől fogva különleges jelentőségűvé válik, mivel feltűnő módon megnő a társadalom vagyonos és nem vagyonos rétegei által kezdeményezett vármegyei betáblázások száma, jóllehet a követelések igen gyakran csak néhány száz forintra terjedtek. A hitelforgalommal kapcsolatos folyamatok és jelenségek rekonstrukciója tehát alapvetően e két forráscsoport átfogó vizsgálata alapján válik lehetővé, különösen a főnemesi családok eladósodásának folyamatát és mértékét illetően.⁵

A hitelfelvetelek, adósságok vármegyei adminisztráció révén történő nyilvánossá tételének hátterében az állt, hogy az 1791-től meginduló francia háborúknak az agrártermékek forgalmazására nézve kedvező periódusát komoly visszaesési időszak követte, s a hitelek és tartozások jogszerű vármegyei rögzítése a felmondott tőkék vagy akár a kamatok fizetésére képtelen hitelfelvevők elleni későbbi eljárások, peres igények jogtechnikai biztosításához szolgáltatott alapot.⁶ A követelések és az elmaradó törlesztések gyarapodása azonban a Habsburg Birodalom részeként Magyarországot is sújtó pénzügyi válságra is visszavezethető. A francia háborúk miatti kedvező értékesítési lehetőségek az államadósság növekedése miatt egyre erősödő inflációval is társultak, ami azt jelentette, hogy 1804 és 1808 között az elvben névértékének megfelelően ezüstre váltható papírpénz

als 'Fließband' der Verwaltung? Zur Rationalisierung und Standardisierung von Kommunikationsbeziehungen. In: *Eine intelligente Maschine? Handlungsorientierungen moderner Verwaltung (19./20. Jh.)*. Hrsg. Peter Collin – Klaus-Gert Lutterbeck. Baden-Baden, 2009. 281–298. A korabeli magyarországi kormányzati adminisztratív gyakorlatban alkalmazott táblázatos adatrögzítés példájához lásd Krász Lilla: Az adatoktól az információig, az információtól a tudástermelésig. Az egészségügyijelentés-írás gyakorlata(i) a XVIII. századi Magyarországon. *Századvég* 70 (2013) 4. sz. 166–171.

- 3 Példaként hozhatjuk fel a nyugat-magyarországi nagybirtokos, gróf Festetics György (1755–1819) pénzügyi adminisztrációs rendelkezéseit az egyes uradalmi pénztárak, illetve a keszthelyi központi hitelpénztár, a „crediti cassa” regisztrációs gyakorlatának vonatkozásában. Kurucz György: Adósság, hitel, törlesztés. Festetics György pénzügyi helyzete 1782 és 1818 között. *Századok* 140 (2006) 542–545.
- 4 Az ország központi vármegyéje hitelnyilvántartásainak kritikájához lásd Somorjai Szabolcs: Pest-Pilis-Solt vármegye adóssái és hitelezői a 18. század második és a 19. század első felében. *Aetas* 25 (2010) 2. sz. 5–18.
- 5 Lásd a Tolna és Zala vármegyei betáblázások adatait: Magyar Nemzeti Levéltár (= MNL) Tolna Megyei Levéltára (= TML) Protocollum intabulationis obligatorialium. IV. 1. O. 1.; MNL Zala Megyei Levéltára (= ZML) Elenchus In- et Extabulationum. 1804–1827. No. 2. A nemesség eladósodásának folyamatát három dunántúli vármegye betáblázási adatai alapján vizsgáló tanulmány, mely fogalmi és forráskezelési következtetései és bizonytalanságai miatt ma már csak korlátozott mértékben használható: Ungár László: A magyar nemesi birtok eladósodása 1848 előtt. *Századok* 69 (1935) 39–60.
- 6 A követelések érvényesítésére vonatkozó korabeli peres eljárási gyakorlat tekintetében lásd a következő munka vonatkozó részeit: Grünwald Béla: *Széchenyi magánhitelügyi koncepciójának szellemi és gazdasági előzményei a rendi Magyarországon 1790–1848*. Pécs, 1927.

mennyisége megduplázódott. S bár a hatvan krajcáros váltópénzzel számolt ezüstforint (*Conventionsmünze*) és a helyette döntően használatban lévő bankjegyek, azaz a *Bancozettel* névértéke azonos volt, a tényleges átváltási árfolyam 1811-re, vagyis az osztrák államcsőd időszakára már 500%-os értékvesztést jelentett. Nem véletlen, hogy a korabeli főnemesi pénzügyi adminisztrációban ekkor már különválnak a papírpénzben, azaz „bankó czédulában” és ezüstben, vagyis „pengőben” regisztrált készpénz- és hitelforgalom, s az értékvesztést, illetve a reálértéket a hírlapokban rendszeresen közzétett árfolyam szerint „bécsi scalara reducálva” tüntették fel.⁷

Ugyanilyen fontos elem, hogy az 1811. évi osztrák államcsődöt követően kiadott pénzügyi pátens kimondta, hogy az 1799. év januárját követően keletkezett adósságok esetében az úgynevezett bécsi skálát kell alkalmazni, vagyis a papírpénznek az ezüsthöz mért havi árfolyamához kellett viszonyítani a hitelforgalomban szereplő összegeket, s az addig forgalomban lévő bankjegyek helyett bevezetett váltójegyek, az *Einlösungsscheine* névértékének megfelelően kellett, illetve lehetett törleszteni.⁸ Ez a rendelkezés a hitelezők – különösen a „kisbefektetők” – számára egyértelmű hátrányt, míg a hitelfelvevők számára előnyt jelentett, hiszen a rendelkezés szerint ez alól csak az képezett kivételt, ha az eredeti hitelszerződésben eleve kikötötték, hogy milyen pénzben történik a törlesztés, akár aranyban, akár ezüstben, vagy éppen „bankó czédulában”. Minthogy a korábbi hitelszerződések megkötésekor a hitelezők, ritka kivételtől eltekintve csupán az adott tőkeösszeg, a kamatszint és a felmondás szempontjaira voltak tekintettel, utóbb az eredeti tőkeösszeggel kapcsolatos törlesztési kötelezettségek is az új kurzusnak megfelelően alakultak.⁹ Az 1816. június 1-én kelt újabb pátens, mely alapvetően a napóleoni háborúk utáni belső pénzforgalmi konszolidációt volt hivatott elősegíteni, illetve az osztrák központi bank létrehozásához szükséges alapot megteremteni, a ténylegesen forgalomban lévő papírpénz fel-, illetve beváltását úgy oldotta meg, hogy a bankjegy névértékének

7 Heinz Handler: Two Centuries of Currency Policy in Austria. *Oesterreichische Nationalbank Monetary Policy and the Economy* 3 (2016) 64. (<https://ssrn.com/abstract=2849381>. Legutóbbi megtekintés: 2022. december 7.); Kurucz: Adósság, hitel, törlesztés, 543–544.

8 Vargha Gyula: *Magyarország pénzügyi története. Visszapillantás hitelviszonyaink fejlődésére és a hazai pénzügyi intézetek négy évtized alatti működésére*. Bp., 1885. 10. Egy korabeli röpirat a korszak emelkedő árai ellenére a váltócédula bevezetését üdvözlö: „A Cursus a pengő pénznek betse bankóban, vagy a bankónak azon értéke, a melyre azt a kül-föld betsülli [...] De magában is, a mi az adó-fizető népet illeti, annak ugyan terhesebb az idén a sorsa, mint tavaly volt, de ezen adó még akkor volt a népre vetve, midőn még jó pénz forgott; ha tehát azon adót most is jó pénzüll fizeti meg, nem terhesebb az ő sorsa, mint a pengő pénz idejében volt. Sőt könnyebb; mert akkor 3, s 4 forinton adta búzájának köblét, holott most azért 6 f.tot kap pengőben.” *Farkasfalvi Ferencz Prókátor, Azon Pátens felől, melly Bétsbenn költ 20-ik Februáriusban, s az egész Országálsban 15-ik Martziusban lett közönségessé*. [H. n.] 1811. 27., 33. A hírlapok hetente közölték az aktuális kurzusokat. A *Magyar Kurír* 1813. július 6-i száma szerint „100 Forint Conventió pénz 155 és ½ Váltó Czédulában”. Az 1813. augusztus 7-i szám szerint már 174 és ¾-od volt az átváltási arány. Az Osztrák Császárság, s ennek megfelelően a Magyar Királyság pénz- és hitelügyeit meghatározó központi politika kiemelkedő alakja, gróf Johann Philip Stadion (1763–1824) pénzügyminiszter és kancellár tevékenységének átfogó elemzéséhez lásd Helmut Rössler: *Graf Johann Philip Stadion. Napoleons deutscher Gegenspieler*. I–II. Wien–München, 1966.

9 Az országgyűlés feloszlata után, 1812. szeptember 1-én léptették életbe a császári rendeletet. Az államcsőd részleteihez, a vonatkozó pátensek szövegeivel és kurzustáblázatokkal lásd Paul Stiassny: *Der Österreichische Staatsbankrott von 1811*. Wien–Leipzig, 1912.

$\frac{2}{3}$ részéért pengő pénzre szóló (tehát elvben ezüstre beváltható) új bankjegyet (*Wiener Währung*), a fennmaradó $\frac{1}{3}$ részért 1%-os kamatozású államkötvényt adott.¹⁰

Jelen írásunkban Bakács Istvánnak a magyar főnemesség 18. századi hitelügyleteit feldolgozó korszakos jelentőségű munkájához kapcsolódva a Nyugat-Dunántúl három legjelentősebb földbirtokos családjának, az Esterházy család hercegi ágához, a Batthyány, valamint a Festetics család keszthelyi ágához kapcsolódó hitelügyletek sajátosságairól kívánunk áttekintést adni. Bakács hivatkozott művében a 18. század hetvenes éveinek közepéig terjeszti ki elemzéseinek időhatárát, viszont az itt következő vizsgálódásunkat a 18–19. század fordulójának időszakáig kívánjuk folytatni.¹¹ Elemzésünk során az említett családok hitelügyleteinek áttekintésére, illetve a pénzügyi adminisztráció különböző irattípusaiban szereplő összegek összehasonlítására, az alapvető trendek meghatározására törekszünk. A főnemesei hitelforgalom volumenének érzékeltetése érdekében a korszak regionális hitelforgalmára nézve is adatokkal kívánunk szolgálni, mégpedig egyes dunántúli vármegyék ki- és betáblázási nyilvántartásaiban szereplő követelések, tőkeösszegek és törlesztések feltüntetésével.

A fenti problematika elemzéséhez, a folyamatok rekonstruálásához alapvető forrásként a Magyar Nemzeti Levéltárban őrzött, az említett családok egykori levéltári állagában fellelhető, a pénzügyi és uradalmi adminisztráció által létrehozott iratok szolgáltak, vagyis alapvetően kötelezvények, nyugták, adósságjegyzékek, számviteli összesítések, kiegészítve a különböző hitelügyleteket regisztráló vármegyei in- és extabulációs jegyzékek számszerű adataival.

10 Günther Probszt: *Österreichische Münz- und Geldgeschichte. Von den Anfängen bis 1918*. I–II. Wien–Köln–München, 1973. I. 527.; Jirkovsky Sándor: *Az Osztrák–Magyar Monarchia jegybankjának története*. Bp., 1944. 8.

11 Bakács István: *A magyar nagybirtokos családok hitelügyletei a XVII–XVIII. században*. Bp., 1965. A magyarországi nemesi hitelforgalomhoz további adalékokkal szolgáló elemzések: Szabad György: *A tatai és gesztési Eszterházy-uradalom áttérése a robotrendszerrel a tőkés gazdálkodásra*. Bp., 1957. 62–117.; Varga János: *A bihari nemesség hitelviszonyai a polgári forradalom előtt. Történelmi Szemle 1 (1958) 21–55. A dunántúli régió gazdálkodási és hitelviszonyaihoz lásd Tóth Tibor: *Hitelezők és adósok. A kölcsönforgalom kérdéséhez Somogyban 1756–1812*. Bp., 1979.; Glósz József: *Tolna megye középbirtokos nemességének anyagi viszonyai a 19. század első felében*. Szekszárd, 1991.; Tilcsik György: *Egy parciális obligáció tanulságai. Batthyány Gusztáv gróf kölcsönügylete 1842-ben*. In: *Előadások Vas megye történetéről*. III. Szerk. Tilcsik György. Szombathely, 2000. (Vas Megyei Levéltári Füzetek 9) 79–92.; Josef Pratl: *Die Entwicklung der Finanzen des Esterházyischen Majorats von 1721 bis 1833*. In: *Die Familie Esterházy im 17. und 18. Jahrhundert*. Hrsg. Wolfgang Gürtler – Rudolph Kropf. Eisenstadt, 2009. 149–160.; Kövér György: *Hitelkonverziók. A nagykállói Kállay-család hitelügyletei a 19. század közepén*. *Aetas* 25 (2010) 2. sz. 45–75.; Kurucz György: *Adminisztráció, gazdálkodás, adósságkezelés. Gróf Festetics László pénzügyi helyzete az apai örökség átvételétől a zárgondnokság időszakáig (1820–1830)*. *Századok* 150 (2016) 534–584.*

Adminisztráció és nyilvántartási gyakorlat

Az Esterházy család hercegi ágának egymillió holdra tehető hitbizományi birtokállománya 31 uradalmi, vagyis lokális igazgatási egységre tagolódott.¹² A birtokállomány átfogó működéséért teljhatalmú igazgató, az úgynevezett régens felelt, miközben teljes elszámolási kötelezettséggel tartozott a főpénztár neki alárendelt vezetője (*Hauptexactor*). A szintén neki alárendelt építési, valamint az egyes uradalmi pénztárak (*Rent-Ämter*) vezetői havi, illetve éves jelentési kötelezettségüknek egyaránt eleget kellett tenniük a Kismartonban működő központi vagy főpénztár (*General Cassa*) felé, mely a különböző egységekhez, így az uradalmakhoz köthető pénzmozgásokról s természetesen az adósságokról és a tartozásokról is pontos nyilvántartást, rendszeres összegzéseket készített.¹³ Fontos megemlítenünk ugyanakkor, hogy revíziós célzattal, de nem kizárólag egy-egy hercegi családfő elhalálzásakor, például tízéves periódusra bontva, a főpénztár kiadványt készített az egyes uradalmak által adminisztrált összegekről is.¹⁴

A főpénztár adminisztratív gyakorlatának példájaként tanulságosnak tűnik egy 1798-ban kelt kimutatás, mely az adott év meghatározott hónapjától a naptári év végéig havi bontásban tartalmazza a visszafizetett tőkéket, az aktuálisan kifizetett kamatokat vagy éppen külön fejezetben a központi, kismartoni hercegi udvar kiadásait (1. ábra).

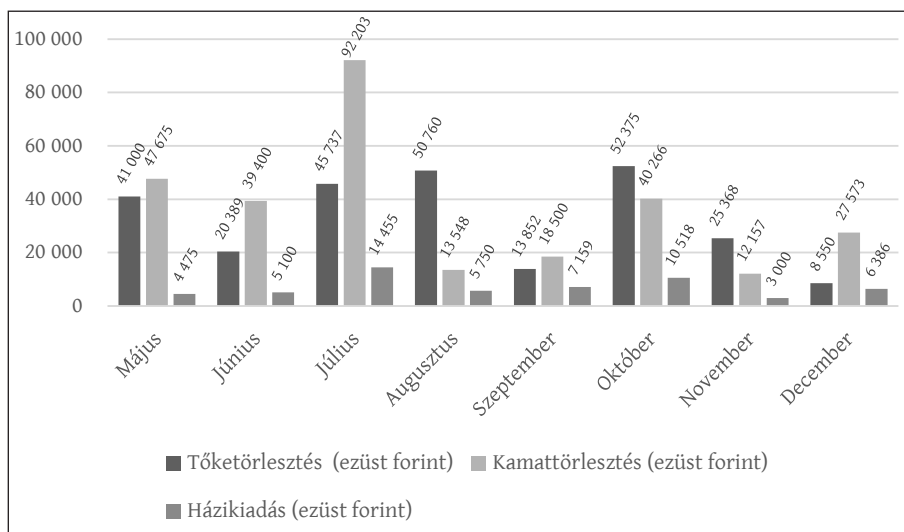
Az Esterházy hercegi pénzügyi adminisztráció által készpénzben folyósított, illetve a fentiekben rögzített összegek hitelforgalmi sajátosságaival, a törlesztések arányainak összevetésével az alábbiakban majd részletesebben foglalkozunk. A grafikon azonban egyfelől mindenképpen jelzi az adott időszak központi adminisztrációjának rendszeres nyilvántartási gyakorlatát, másfelől egyértelműen megállapítható, hogy az összesen 258 031 forint értékben történt tőketörlesztésekhez képest a kamattörlesztések 11,4%-kal magasabb összeget, vagyis 291 322 forintos értéket mutatnak. E két összeg mellett jelentősen elmarad a kismartoni hercegi háztartással kapcsolatos 56 843 forintnyi kiadás.

Az ügyiratok között a hitelszerződések, kötelezvények, nyugták kivételével – melyek egyaránt lehettek német, latin vagy magyar nyelvűek – az Esterházy család hercegi ágának központi pénzügyi adminisztrációja nyelvíleg egységes, vagyis német nyelvű volt. Az ügyiratok nyelvhasználata mindamelllett azért figyelemre méltó, mert bár a bécsi udvarhoz kötődő magyar főnemesség levelezése, társasági érintkezése alapvetően nem magyar nyelvű volt, viszont az ország nem hivatalos nyelvének megfelelő alkalmazása egyáltalán nem okozott gondot a család tagjai számára. Ennek írásos igazolásaként említhetjük Esterházy II. Pál Antal (1711–1762) herceg magyar nyelvű és autográf aláírásával ellátott carta biancáját, vagyis kötelezvényét, miszerint 10 000 forintot 1741. július

12 Kállay István: *A magyarországi nagybirtok kormányzata, 1711–1848*. Bp., 1980. (Magyar Országos Levéltár kiadványai, III. Hatóság- és hivataltörténet 5) 18. A hitbizomány létesítésének részleteiről, vagyis a főnemesség önkényes vagyoneledgenítésének megakadályozásáról az 1687. évi 9. törvénycikk rendelkezett. A megnevezett uradalmak 1762 és 1777 közötti készpénzforgalmát illetően lásd MNL Országos Levéltára (= OL) Esterházy család hercegi ága levéltára (= EL) Esterházy Miklós herceg. P 132 2. doboz (= d.) c. tétel. No. 8. [Nincs folió.]

13 MNL OL EL Számadások. P 182 III. 1. tétel. No. 56. [Nincs folió.]

14 Uo. No. 42. [Nincs folió.]

1. ábra. Tőke- és kamattörlesztések, valamint a kismartoni hercegi udvar kiadásai, 1798 május–december (Forrás: „Auszug der monatlichen Ausweisen der General Cassa pro 1798”. MNL OL EL Számadások. P 182 64. d. No. 183. fol. 4. 7–8.)

időről időre előbukkannak magyar nyelvű instrukciók, ügyiratok. A nyelvhasználat esetében példaként hozhatjuk fel gróf Batthyány Lajos (1696–1765) nádor egyik, 1744. október 8-án Bécsben kelt rendelkezését: „mostani Körmendi Kultsárunkat, Hofman Mátyást magunk költsigin fölneveltük s tanittatuk, és már Körmendi várunknal hat esztendőttől fogva kulcsárkodott, míg maga jó viselése után máshova fogjuk applicálni, Rendeltük Rationariánkban Exactorunk mellé író deáknak.” A gróf természetesen elvárta, hogy „megirt Hofman Mátyás mind nekünk Tellyes Contentumot tegyen, s mind pedig fönt irt Principalissának engedelmes legyen”.¹⁷

A földesuraknak járó paraszti szolgáltatások központi szabályozását célzó úrbéri rendelet előkészületei során a Festetics család keszthelyi ágának a birtokairól is készültek felmérések, s ennek alapján mintegy 111 000 holdnyi úrbéres területtel rendelkezett a család a 18. század közepén.¹⁸ Az egyes uradalmak havi és év végi elszámolásaiban az Esterházy és a Batthyány adminisztrációhoz hasonló rendszert alkalmaztak az 1780-as évektől, amikor apja 1782-ben bekövetkezett halála után gróf Festetics György (1755–1819) átvette örökségét, illetve egykori kamarai hivatalnokként át is szervezte pénzügyi adminisztrációját. Az alsóbb szintű uradalmi pénztárak diárium jellegű nyilvántartást vezettek a terményforgalomról, bérletekről, természetben történő kifizetésekről stb., viszont

15 MNL OL EL Obligaciones (H-L 1674–1804). P 110 1. d. Fasc. B. No. 28. [Nincs folió.]

16 MNL OL Batthány Levéltár (= BL) Pénzügyi Iratok. P 1313 II. 7. No. 695/3. [Nincs folió.]

17 Uo. Rationaria. P 1322 No. 5 fol. 11.

18 Kállay: *A magyarországi nagybirtok*, 18. Kállay forrása: Felhő Ibolya: *Az úrbéres birtokviszonyok Magyarországon Mária Terézia korában*. [I.] Dunántúl. Bp., 1970.

a Keszthelyen található *Crediti Cassa*, vagyis a központi „hitelpénztár” csakis a készpénz-, illetve hitelforgalommal kapcsolatos ki- és befizetéseket regisztrálta.

A Batthyány és az Esterházy pénzügyi adminisztráció gyakorlatához képest Festetics eltérő nyilvántartási rendszert alkalmazott a hitelforgalom esetében, vagyis a számtartók (*excatorok*) a kamat- és tőketörlesztések összegét és terminusát, csakúgy mint a hitelekből származó tőkehozadékot külön vezetett táblázatos *Status Passivus* és *Status Activus* jegyzékek alapján végezték. A passzívákat pénztárak szerint csoportosítva regisztrálták, először feltüntetve a hitelező nevét, azután a hitelfelvétel dátumát és a kamatszintet. Az 1811. évi devalvációt követően a valorizált tőkeösszeget tüntették fel, a törlesztési határidőket, végül a kifizetett kamat- és tőkeösszegeket. Az adott év összesítésében a különböző pénztárak szerint is megadták a főösszegeket. A *Status Activus* pénztárak szerinti bontásában az első rovat az adós nevét tüntette fel, a hitelfelvevő lakhelyét, ezután a hitelfelvétel dátuma következett, majd pedig az adósság összege, valamint a szerződés szerinti kamatszint (4–6%). Ezután következett a *cursus* vagy „bécsi skála” rovata, majd pedig a kamatfizetések határideje. Az említett gyakorlat érzékeltetésére példának vehetjük Liebbald Gyula (1780–1846) morvaországi származású állatorvos hitelügyletét, aki 1806. december 8-án 100 forintot hitelezett Festeticsnek 5%-os kamattal. A papírpénz és az ezüst aktuális 184-es kurzusa szerint, vagyis a „bécsi skála” alapján az eredeti tőkeösszeg igen komoly értékvesztést tükröz, vagyis mindössze 54 forint 20 krajcáros követeléseként regisztrálták.¹⁹ A „rossz adósságokat”, esetleg a behajthatatlan követeléseket külön is megjelölték az adott rovatban, amint arra találhatunk példát az 1814–1815. évi nyilvántartásban, miszerint egy 1768. szeptember 14-én folyósított hitel kamatait a hitelfelvevő évtizedek óta nem fizette, ráadásul a követelés tőkeösszege megegyezett az eredetileg folyósított összeggel.²⁰

A bevezetésben említett törvényi rendelkezés, mely a vármegyei adminisztráció révén a korszak hitelügyleteinek nyilvánossá tételét, illetve a kölcsönök későbbi peres eljárás során történő visszaszerzését is szolgálta, a tényleges regisztráció módját nem szabályozta. Magától értetődően azonban a vármegyék az egyes hitelszerződéseket, a kötelezvényeket, netán a teljes tőkeösszeg visszafizetését megfelelő *protocollumok*ban, illetve másolati könyvekben rögzítették.²¹ A 18. század végétől, a 19. század elejétől azonban már a hitelforgalomban érintett felek adatainak könnyebb megtalálása érdekében különböző részletességű mutatókat (*elenchus*) is készítettek. Alapvetően alfabetikus rendszert alkalmaztak, sőt volt példa arra, hogy latin nyelvű táblázatos rendszerben tüntették fel nemcsak a hitelforgalomban érintett felek neveit (*cognomen debitoris et creditoris*), hanem a tőkeösszeget, kamatszintet s természetesen az adott ügyirat számát, illetve külön rovat állt rendelkezésre az *extabulatio*, vagyis a teljes tőkeösszeg visszafizetése idejének rögzítésére. A megnövekedő ügyiratmennyiséggel magyarázhatjuk, hogy a 19. század

19 MNL OL Festetics Levéltár (= FL) Központi Birtokigazgatás és Birtokgazdálkodás. Számadások. P 236 24. d. fol. 57^r.

20 Uo. fol. 57^v–58.

21 A dél-dunántúli Baranya vármegye vagy az északkelet-magyarországi Borsod vármegye adminisztratív gyakorlatát lásd MNL Baranya Megyei Levéltára (= BML) *Protocollum Intabulationis*. IV. 1. O. 1.; MNL Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltára (= BAZML) *Series in- et extabulationis*. IV. A-501 1. kötet.

elejétől a mutatók egyszerűsödtek, s immáron alfanumerikus rendszerű mutatókat is készítettek, vagyis egy-egy éven belül adták meg az érintett felek nevét alfabetikus rendben, természetesen feltüntetve az adott tőkeösszeget, viszont a kamatszintet már nem jelölték. Az esetleges tőketörlesztés dátumát és nagyságát utólagos széljegyzetben, sőt az adott sorban szereplő adatok egyszerű áthúzásával jelölték.

Főnemesi hitelforgalom, adósság, likviditás

Esterházy I. Miklós (1714–1790) herceg bátyja, Pál Antal herceg, vagyis a családfő elhunyt alkalmából 1762. március 18-án körlevélben utasította birtokainak valamennyi római katolikus plébániáját, hogy mondjanak misét az elhunyt lelki üdvéért. Szinte ezzel egy időben, vagyis a hatalmas örökség fiágon való uralkodói megerősítése érdekében Mária Terézia királynőhöz (1740–1780) is levelet intézett Bécsből ugyanezen év március 25-én.²² A kismartoni *General Cassa* tizennégy évvel később kelt átfogó kimutatása szerint Esterházy Pál Antal halálakor egészen pontosan 2 258 374 forint passzívra terhelte az örököszt, aki 1776-ra már 3 617 974 forintra növelte az adósságot. A gyarapodás igen jelentős, 1 359 600 forint, de az arányok érzékeltetése szempontjából érdemes megjegyezni, hogy 542 640 forintot fordított a családfő további birtokvásárlásokra. Továbbá a kortársak által is fényűzőnek tartott herceg, az Eszterházán „kis Versalia” néven ismertté vált, s az uralkodócsalád által is gyakran felkeresett kastély építtetője ezen időszak alatt 313 462 forintot fordított új építkezésekre.²³

Amennyiben az Esterházy hercegi levéltárnak a családtagok hitelfelvételeit (*Obligations*) tartalmazó különböző fondjaiba betekintünk, akkor azt látjuk, hogy a 18. század utolsó harmadáig a legjelentősebb összeget a Batthyány család hitelezte számukra. A kismartoni pénzügyi adminisztráció 1772. szeptember 18-án kelt adósságkimutatása szerint a dunántúli főnemesi család felé összesen 474 000 forintnyi passzívra terhelte az Esterházy hercegi pénztárat.²⁴ Ebből egyedül gróf Batthyány Lajos nádor özvegye, Kinsky Terézia (?–1775) bárónő 210 000 forinttal részesedett. Tegyük hozzá azonban, hogy fiuk, gróf Batthyány József (1727–1799), a későbbi primás érsek, ekkor még kalocsai érsek az 1773. február 28-án és március 31-én 80 000 forintról, illetve 130 000 forintról adott nyugtájával (*quietantia*) igazolta az adott tőkeösszeg törlesztését az Esterházy hercegi család részéről.²⁵ Ez a hitelügylet egyébként azért is figyelmet érdemel, mivel az eredeti kötelezvények elkallódtak Kismartonban, ezért Esterházy Miklós herceg nevében adminisztrációja a sajtó nyilvánossága, vagyis a *Pressburger Zeitung* 1773. március 20-i számában közzétett nyilat-

22 MNL OL EL Esterházy Miklós herceg. P 132 2. d. f. No. 5. 9.

23 Uo. No. 1.

24 „Extract aller bey dem Hochfürstlichen Majorat anliegenden Battyánischen Capitalien, was bey jeder vermög obligation vor ein Aufkündigung Termin vorgesehen...” Uo. Obligations. P 110 1. d. Fasc. B. No. 19.

25 Uo. No. 24.

kozattal érvénytelenítette a meghatározott összegekkel és időpontokban felvett kölcsönökről szóló carta biancákat.²⁶

Az előbbieken láthattuk, hogy az örökség átvételét követően tizenöt év alatt 37,5%-kal gyarapodott a hercegi pénztárt terhelő passzívák állománya. A II. József uralkodásának (1780–1790) végétől, vagyis az 1788-ban II. Katalin cárnővel (1762–1796) szövetségben megindított törökellenes háborútól kezdve, majd a francia forradalom kitörését követő évtizedek alatt azonban még inkább felgyorsult az Esterházy hercegek eladósodásának folyamata, jóllehet ez a korabeli „kisbefektetők” hitelezési szándékával is összefügg. Ennek magyarázata abban rejlik, hogy a korban nem lévén takarékpénztári hálózat, a nélkülözhető összegeket a hitelezők a birtokok és jövedelmek alapján a visszafizetésre garanciát jelentő főnemesi pénztárakban helyezték el. Feltűnő módon a kismartoni pénzügyi adminisztráció az 1790 után felvett hiteleket „új kötelezettség”-ként (*Neue Obligationen*) kezelte.²⁷ Természetesen figyelembe kell vennünk azt is, hogy itt valóban újabb hitelfelvételről van-e szó, hiszen gyakran előfordult, hogy egy adásvétel során nem került sor tényleges készpénz átadására, hanem a vevő hitelbe vásárolt. Példaként említhetjük a gazdag dunántúli köznemesi családból származó, Inkey Károly (?–1809) Somogy vármegyei alispánnal kötött adásvételi szerződést. Esterházy II. Miklós (1765–1833) herceg Sopron vármegyei területeket vásárolt tőle, s mivel Esterházy korábban már 15 000 forinttal tartozott Inkeynek, a 71 000 forintos vételárat a passzívák közt regisztrálták Kismartonban, s így már 86 000 forintos tőketartozás után fizettek 6%-os kamatot.²⁸

A 18–19. század fordulójának időszakában a korábbi évtizedekhez képest egyértelműen megnövekedett az újabb hitelfelvelelek száma, s ez tőkeértékben is határozott gyarapodást mutat, jóllehet a főnemesi, sőt az uralkodóházhoz tartozó hitelezők azok, akik jelentősebb összegeket helyeztek el az Esterházy-pénztárakban. Példaként említhetjük, hogy 1801-ben Albert (1738–1822) szász-tescheni herceg, Mária Terézia veje, 100 000 forint kölcsönt folyósított Esterházy Miklós herceg számára.²⁹ Míg 1801-ben összesen 659 224 forintnyi hitelfelvételt regisztrált az Esterházy-adminisztráció, egy évvel később már 944 921 forint hitelfelvételre került sor. Ez utóbbiak közt említhetjük Batthyány Antónia grófnő (?–?) hitelnújtását, aki 43 500 forintot helyezett el 6%-os kamatra.³⁰ A jelentősebb összegek hitelezői közt említhetjük még Festetics Krisztinát (1780–1835), gróf Anton Franz Wratislaw von Mitrowicz und Schönfeld (1777–?) feleségét a maga 40 000 forintos kölcsö-

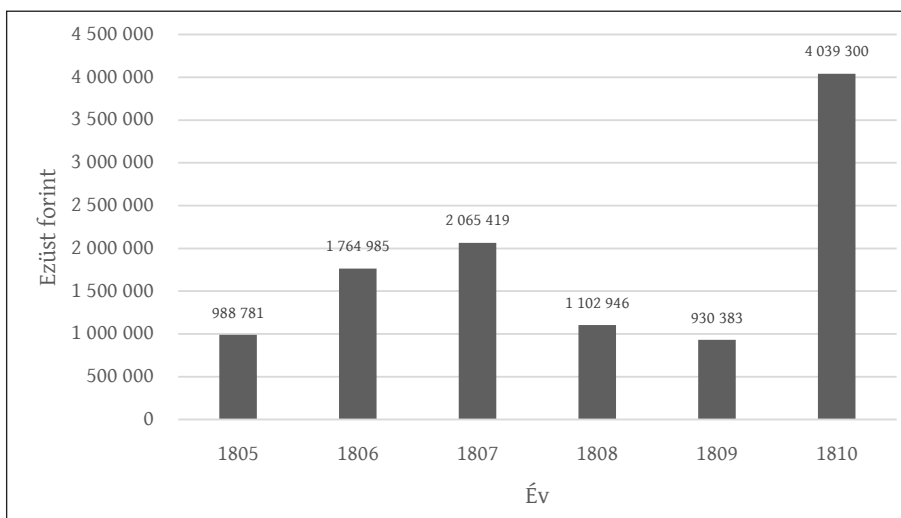
26 „... verlohren gegangen, dieselbe aber bereits von Sr. Fürstlichen Gnaden dergestalten ausgeglichen worden. daß alle diese vorrbemelte Schuldbriefe jez, und auf alle Künftige Zeiten Cassirt, mortificiert, und annullirt sind, also daß auch zu keiner Zeit, von wem es immer seye ein gültiger Gebrauch derenselben gemacht werden könne.” MNL OL EL Obligationes. P 110 1. d. Fasc. B. No. 26.

27 Uo. Listae novarum obligationum. 1793–1822. P 110 4. d.

28 „... daß ich nicht allein die ersten Fünfzehn Tausend Gulden von oberührten 6ten Juny [J[et]ztes]. J[ah]res]. an, die Ein und Siebzig Tausend Gulden hingegen von sammt ungtgesetzten dato an als dem Tag der Übernahme des erkaufte[n] Guts mit jährlichen Sechs pctigen von halb zu halb Jahr anführenden Intee verziehen, sondern auch das gesamte Capital deren Sechs und Achtzig Tausend Gulden ... von titulirten Herrn Creditor, oder dieses Schuldbriefes getreuen Inhabern in guten gangbaren Münz ohne allen Abgang zurückzahlen werde...” Uo. 1801. P 110 4. d. No. 47.

29 MNL BML Protocollum Intabulationis. IV. 1. O. 1.

30 MNL OL EL Listae novarum obligationum. 1802. P 110 4. d. No. 84.

2. ábra. Az Esterházy hercegi pénztárban regisztrált újabb hitelfelvetelek, 1805–1810

(Forrás: MNL OL EL Listae novarum obligationum. 1805–1810. P 110 4. d.)

nével. Mindamellet kiugróan magas összeget találunk Johann Baptist Barkenstein (?–?) nagykereskedő neve mellett, aki 1803. november 1-én és 15-én kétszer 50 000 forintnyi, 6%-os kamatozású hitelt nyújtott Esterházy Miklós herceg számára negyed- és fél éves felmondási határidővel.³¹ A hitelfelvetelek tőkeösszegei azután további emelkedést mutatnak az 1805 és 1810 közötti években, melyek mértékét a 2. ábra megfelelően szemlélteti.

Az eddig közölt adatok azt mutatják, hogy az adott időszakban folyamatos volt a hitelezés, ami a francia háborúk egyértelmű pozitív gazdasági hatásaként értékelhető. Az „új kötelezettségek” főösszegei egyre növekedtek, s egy évtized alatt, vagyis az 1800. évben jegyzett 224 845 forintnyi „új hitelfelvételhez” képest, a tizedik évben felvett újabb hitelek tőkeértéke már majdnem hússzoros növekedést mutatott. Ugyanilyen lényeges szempont, hogy az 1776. évi, vagyis a huszonnegy évvel korábbi, kerekített értékben számított 3,6 millió forintos tartozáshoz képest – ez alatt a tízéves időtartam alatt, 1790 és 1800 között – már összesen 14,5 millió forintos újabb hitelfelvételt könyvelt el a kismartoni hercegi adminisztráció.

Az Esterházy család hercegi ágával a 18. század folyamán igen jelentős hitelügyletet bonyolító Batthyány család adósságállományának alakulását a család kiemelkedő tagja, gróf Batthyány Ádám (1662–1703) országbíró és dunántúli főkapitány özvegye, Strattman Eleonóra (1677–1741) grófnő tevékenységének vizsgálatával kell kezdenünk. Az özvegy grófnő férje halálát követően 223 153 forint adósságteher kezelésének kötelezettségével szembesült.³² Konszolidációs tevékenysége folytán fiai, gróf Batthyány Lajos

31 MNL OL EL Listae novarum obligationum. 1802. P 110 4. d. No. 130/149.

32 Bakács: *A magyar nagybirtokos családok*, 84. Az osztályra az 1693. április 24-én kelt királyi leirat nyomán került sor. MNL OL BL Divisionalia. P 1313 65. d. Lad. 31. 1–2–31/3 No. 15. f. 3. Az apáról öröklött adósság megosztását lásd uo.

és gróf Batthyány Károly (1698–1772) nemcsak jövedelmezően működő uradalmak sorát örökölték, hanem magánosokkal szemben 728 000 forint, illetve az adott időszakban a Habsburg Birodalom központi bankjaként működő Wiener Stadt Bancóval szemben pedig 298 700 forint követelést is.³³ Az örökség átvételét követő időszakban egyébként a gróf Batthyány Lajos kezén lévő uradalmak tiszta jövedelme, vagyis a működési költségek levonását követően a körmendi központi pénztárba befizetett összeg 1745-ben 43 298 forintot tett ki.³⁴ Ha a gróf Batthyány Lajos halála után öröklődő birtokok adatait vizsgáljuk,³⁵ immáron unokája, a hercegi rangot öröklő Batthyány II. Lajos (1753–1806), mintegy fél évszázaddal későbbi, vagyis az 1794/95-ös pénzügyi év időszakából származó összeget, úgy azt látjuk, hogy a tiszta jövedelmek számottevően gyarapodtak, vagyis egészen pontosan 192 668 forintot tettek ki, s ez a hatékonyabb gazdálkodás mellett a háborús konjunktúrával is magyarázható.³⁶

Megállapíthatjuk, hogy a család státuszának megfelelő életmód birtokgazdálkodásból származó anyagi fedezete rendelkezésre állt, sőt mint korábban láthattuk, a Batthyány család igen komoly összegeket hitelezett az Esterházy család hercegi ága részére. Mi több, az elhelyezett tőkék után fizetett kamatok is figyelemre méltó bevételeket jelentettek. Az 1778 és 1787 közötti időszakból származó összegzés szerint 67 010 forintnyi kamatbevétel regisztráltak a Batthyány hercegi pénztárban, s a kiadási oldalon mindössze 16 784 forintot fordítottak adósságszolgálatra. Fontos megemlítenünk, hogy ugyanezen irat az összesített tőkeösszegekhez kapcsolódó kamatszintekről is pontos tájékoztatást nyújt. Az aktívákon belül ekkor 125 550 forintnyi tőkeösszeg után 4%-os kamattal, 100 440 forint után 5%-os kamattal, 83 700 forint után 6%-os kamattal, 71 743 forint után pedig a korban kiugrónak számító 7%-os kamatbevétellel számoltak.³⁷

Amennyiben a fentebb említett igen komoly aktíva állományt vonjuk közelebről vizsgálat alá, úgy azt látjuk, hogy nemcsak özvegy Batthyány Ádám grófné, hanem másodszülött fia, az először hercegi rangra emelt Batthyány Károly is jelentős hitelforgalmat bonyolított. Egy 1770-ból származó aktívajegyzék főösszege 621 968 forintra rúgott, s ebből Batthyány a Magyar Királyságban 462 300 forint, Sziléziában 100 000 forint, a Stadt Bancónál 30 000 forint, a Királyi Kamaránál 6 000 forint, egyéb magánosoknál pedig 23 100 forint követeléssel rendelkezett.³⁸ A legjelentősebb hitelfelvevők közt említhetjük Esterházy Miklós herceget, akinek 1740-ben, 1746-ban, végül 1764-ben folyósított összesen 75 000 forintot, valamint

33 Bakács: *A magyar nagybirtokos családok*, 84. Özvegy Batthyányné Strattmann Eleonóra grófnő Lajos fiához intézett testamentuma 1738. május 29-én, a másodszülött Károly fiához intézett pedig 1738. július 18-án kelt. MNL OL BL Testamentaria. P 1313 I-2-Lad. 31/1 No. 17. fol. 168–173^v. 174–178. A megosztást, a „Theilungspunkten”-t lásd uo. Divisionalia. P 1313 65. d. Ladula. 31. I-2-31/3 No. 15 fol. 16–17^v.

34 Lásd az „Anno 1745 Ad Cassam universalem Excell[entissi]mi, ac Ill[ustrissi]mi D[o]m[in]i Comitiss Ludovici de Batthyán sunt administrati” című iratot. Uo. Rationaria. P 1322 No. 5. fol. 12.

35 Gróf Batthyány Lajos örökösének osztálya 1779. január 27-én kelt Németújváron. Uo. Majoratus. P 1313 I-2-Lad. 33/2 No. 8.

36 Uo. Vegyes Számadások. P 1334 Fasc. 2 1. d. fol. 55–57^v.

37 Uo. Pénzügyi Iratok. P 1313 II. 7. No. 695/3.

38 Uo. Lt P 1313 258. d. [Nincs numerus vagy folió.]

1. táblázat. Herceg Batthyány Fülöp uradalmainak bevételei forintban, 1809–1811³⁹

Uradalom	1809	1810	1811
Enying	159 403	210 620	471 048
Inta	17 600	25 100	31 260
Kanizsa	79 450	112 900	117 000
Körmend	16 300	19 300	40 000
Ludbreg	21 012	36 200	32 460
Németújvár	88 000	100 000	82 174
Összesen	381 765	504 120	773 968

gróf Althan Mihály Jánost (1710–1778), aki több részletben vett fel tőle összesen 126 000 forintot.⁴⁰

Ami a jegyzett adósságok számszerű összegét illeti, úgy azt látjuk, hogy az 1755 és 1770 közötti időszak végén szinte jelképes hitelfelvételek alapján a passzívák mindössze 124 159 forintot tettek ki. Tekintettel a pár ezer forintos tételekre, mindez gyakorlatilag a hitelező számára előnyös, „takarékpénztári” hitelezésként értékelhető, ami különösen jól látszik, ha a hercegi komornyik, Paul François (?–?) 1000 forintját tekintjük.⁴¹ Ugyanakkor érdemes megemlítenünk azt is, hogy a hitelfolyósítások tekintetében külön rovatokat képeztek Batthyány Károly harmadik felesége, született Batthyány Antónia grófnő (1720–1797) hitelezései, aki például 1752 és 1764 közt 67 500 forintot folyósított gróf Zichy István (1715–1769) országbíró számára.⁴²

Korábban már utaltunk a század végén bekövetkezett francia háborúknak az agrártermékek értékesítése szempontjából kedvező időszakára, illetve arra, hogy a 18. század közepének adataival összevetve az uradalmakból származó bevételek ekkor jóval magasabbak voltak. Az 1794/95. évi összegekhez képest mintegy másfél évtizeddel később a herceg Batthyány-Strattmann Fülöp (1781–1870) kezén lévő jószágok bevételeit illetően még további gyarapodás figyelhető meg, melyet az 1. táblázat adatai megfelelő módon szemléltetnek.

A táblázat adatsorai kapcsán ismét hangsúlyoznunk kell, hogy az uradalmak részéről regisztrált tiszta jövedelmek összege tartalmazta az egyes uradalmi pénztárakban elhelyezett tőkéket is, hiszen ez a gyakorlat a háborús időszak konjunkturális hatása nyomán keletkező megtakarítások, a korabeli „kisbefektetők” pénzének biztos kamatozását is jelentette.⁴³ A passzívák állománya tehát annak ellenére növekedett, hogy a Batthyány család tagjai ekkor még ténylegesen nem szorultak hitelfelvételre, de figyelemre méltó az a kimutatás is, mely a passzívák megosztásáról készült néhány évvel Fülöp herceg örökségének átvétele előtt. A hivatkozott irat szerint Batthyány II. Lajos herceg 5%-os

39 MNL OL BL Vegyes Számadások. P 1334 Fasc. 2 1. d. fol. 178.

40 Uo. P 1313 II. 7. No. 615.

41 Uo. P 1313 II. 7. No. 616.

42 Uo. Pénzügyi Iratok. P 1313 II. 7. No. 491.

43 Példaként említhetjük egy bizonyos Josef Lindl (?–?) esetét, aki az 1809. március 6-án kelt hitelszerződés értelmében 10 000 forintot helyezett el Batthyány Fülöp hercegnél 6%-os kamatra. MNL OL BL Pénzügyi Iratok. P 1313 II. 7. No. 856.

kamattal terhelve 87 951 forintot, illetve 49 250 forint után 6%-os kamatfizetéssel járó állományt vállalt magára. Batthyány Lajos nádor fia, gróf Batthyány Tivadar (1729–1812) ugyanezen alkalommal 89 200 forint után, illetve 48 055 forintos tőkeösszegre kötelezte el magát, előbbire 5%-os, utóbbira 6%-os kamatfizetés mellett.⁴⁴ Összességében tehát mindenképpen megállapíthatjuk, hogy Batthyány-Strattmann Fülöp herceg egyáltalán nem örökölt kezelhetetlen adósságállományt.

A Dunántúl, illetve a nyugat-magyarországi régió harmadik legjelentősebb nagybirtokos családjának pénzügyi helyzetét vizsgálva azt látjuk, hogy gróf Festetics Pál (1722–1782) kamarai alelnök halálakor elsőszülött fia, gróf Festetics György, az egyenes ági örökösödésre tekintettel magára vállalta a család addigi 595 100 forintot kitevő adósságait, illetve fiú- és lánytestvérei számára 504 440 forint fizetésére kötelezte magát, vagyis összesen 1 099 540 forintot tettek ki a passzívái. Fontos leszögeznünk tehát, hogy az eladósodás folyamata Festetics György esetében a testvéreivel tett osztályra vezethető vissza, vagyis a majorátus egyben tartásával a családot terhelő valamennyi adósságot magára vállalta. Az 1783 és 1787 közötti időszakban bevételei 90 000 és 123 000 forint között mozogtak. Egészében véve kiadásainak 66%-át tették ki a törlesztések, vagyis összesen 345 426 forintnyi tőkétörlesztést könnyelhetett el, s ehhez mindössze 153 188 forint újabb hitelfelvétel társult.⁴⁵ 1790 után bővült a főnemesi hitelezők köre, ami azt jelentette, hogy a 2,2 millió forintra emelkedő passzívállományból 510 000 forinttal részesedtek az újabb főnemesi hitelezők, ami Festetics adósságainak 23%-át tette ki. A legjelentősebb összeget a Batthyány család különböző tagjai folyósították, összesen 210 000 forint értékben.⁴⁶

Az 1790-es években gróf Festetics György tiszta bevételei 50 000 és 76 000 forint között mozogtak, azonban adósságai jelentősen növekedtek, jöllehet ez semmiképpen sem költekező életmódjának vagy luxusépítkezéseknek tulajdonítható. 1799-re ugyan már pontosan 2,6 millió forint jegyzett adósság terhelte, de ennek jelentős hányada nem tényleges, készpénzben történő hitelfelvelek nyomán keletkezett, hanem a családtagok felé fennálló kötelezettségek mellett a befektetési célzattal történő birtokvásárlások miatt növekedett meg. Az évtized elején vásárolta meg ugyanis a Horvátország és Magyarország délnyugati határánál, a Mura folyó mentén elterülő csáktornyai uradalmat, egészen pontosan 1 609 671 forintért. Fontos megemlítenünk, hogy az adásvétel során Festetics nem kizárólag készpénzzel fizetett, hanem vevőként a korábbi tulajdonost, az Althan grófi családot terhelő adósságokat is átvállalta.⁴⁷

Ha az 1799-es évben jegyzett 2,6 millió forintos adósság szintet összevetjük az apai örökség átvételének időszakában fennálló passzívakkal, akkor azt látjuk, hogy gróf Festetics György adósságai több mint a duplájára emelkedtek, vagyis egészen pontosan 126%-kal megnövekedtek. Feltűnő módon azonban ezt követően nem emelkedett tovább az adósság szint, sőt a 2. táblázat adatai szerint Festetics egyértelműen a passzívák csökkentésére törekedett.

44 A megosztásra 1801-ben került sor. MNL OL BL Pénzügyi Iratok. P 1313 II. 7. No. 791.

45 Kurucz: Adósság, hitel, törlesztés, 549–551.

46 MNL OL FL Központi Birtokigazgatás és Birtokgazdálkodás. Status Passivus. P 276 778. d. fol. 447^v–448.

47 Uo. Crediti Cassa. P 235 141. d. fol. 443.

2. táblázat. Gróf Festetics György tőke- és kamattörlesztései, 1799–1804⁴⁸

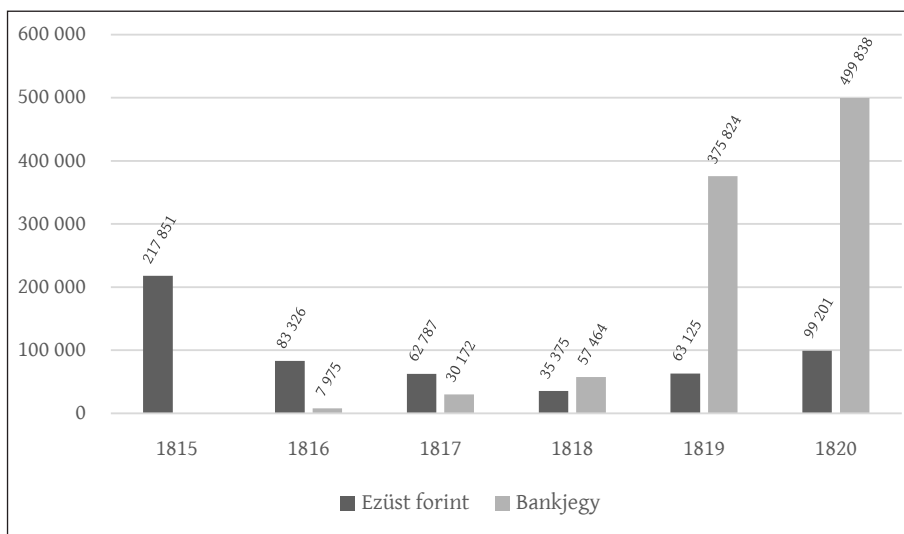
Évek	1799	1800	1801	1802	1803	1804
Jegyzett adósságok (forint)	2 600 040	2 488 923	2 444 562	2 362 270	2 240 880	1 970 747
Kamatfizetés (forint)	142 311	137 511	130 858	125 961	119 695	105 850
Tőketörlesztés (forint)	–	111 117	44 361	82 292	121 390	270 133

A táblázat adatai szerint gróf Festetics György 1804-re 629 293 forinttal csökkentette a jegyzett adósságok tőkét, ráadásul ez a szám még kiegészítésre szorulna, mivel az 1799-es évről nem rendelkezünk adatokkal. Alapvetően azonban igen jelentősnek tekinthető ez az összeg, mivel a kamatfizetések mértéke sem volt éppen csekély, éveken át felülmúlta a tőketörlesztéseket. Hat év alatt Festetics összesen 762 186 forintnyi kamatot fizetett, vagyis éves átlagban kerekítve 127 000 forintot. A kamatfizetések és tőketörlesztések együttesen hat év alatt legalább 1 391 479 forinttal terhelték meg kiadásait, bár hangsúlyoznunk kell, hogy a hiányzó egy év adatai alapján ez az összeg valójában mindenképpen magasabb lehetett.

Amint arra korábban már utaltunk, az osztrák államcsőd következtében foganatosított központi pénzügyi politika nyomán igen erőteljes pénzromlás jellemezte az 1810-es éveket. Az újabb hitelfelvételek a fenti magyar főnemesi családok uradalmi pénztárai, illetve a központi pénzügyi adminisztráció könyvei alapján jelentősen visszaestek. A „kisbefektetők” részéről a leértékeléseknek, illetve az 1815 után fokozatosan visszaeső felvásárlási áraknak tulajdoníthatóan már közel sem olyan nagyságú összegeket helyeztek el a főnemesi pénztárakban, mint az 1800-as évek elején, s ezek természetesen az értékesítés vonatkozásában infrastrukturális szempontból is előnyben lévő nagybirtokos főnemesi családok kölcsöneihez képest is alacsonyabbak voltak. A jelenséget igen szemléletesen érzékeltetik az Esterházy hercegi pénztár újabb hitelfelvételekről számot adó ügyiratai (*Listae novarum obligationum*) a 19. század második évtizedére vonatkozó összegek és arányok tekintetében (3. ábra).

A hitelezések tőkeértékére nézve drasztikus visszaesés történt, hiszen miközben az 1800-as évek elején évi átlagban közel 2 millió forintot helyeztek el az Esterházy-pénztárakban, addig az 1810-es évek második felében a 100 000 ezüstforintot sem érte el az éves átlag. Hasonló trendet mutatnak egyébként gróf Festetics György keszthelyi központi pénztárának adatsorai, mivel 1813 és 1818 között, vagyis a családfő halála előtti pénzügyi évvel bezárólag éves átlagban 38 605 váltóforintnyi, valamint átlagosan további 811 ezüstforint újabb hitelfelvételt könyveltek el. Itt azonban számításba vehetjük még Festetics határozott törekvését a tőketörlesztések növelése, illetve a passzívák csökkentése érdekében, hiszen az adott periódusban, vagyis hat év alatt éves átlagban 207 532 váltóforinttal csökkentette passzíváit. Tegyük hozzá azt is, hogy Festetics számára a tőkék vissza-

48 MNL OL FL Központi Birtokigazgatás és Birtokgazdálkodás. Adósságok. P 246 4. d. No. 5–6 fol. 221–301., 305–348., 448–494., 504–599.

3. ábra. Az Esterházy hercegi pénztárban regisztrált újabb hitelfelvételek, 1815–1820
(Forrás: MNL OL EL Listae novarum obligationum. 1815–1820. P 110 4. d. [Nincs folió.]

fizetése aligha jelentett gondot, hiszen a Batthyány és Esterházy hercegi uradalmak agrártermékek értékesítéséből származó növekvő bevételeihez hasonlóan a keszthelyi pénztár szintén látványos összegeket regisztrált, vagyis éves átlagban 1 167 000 váltóforint, illetve 46 000 ezüstforintnyi bevételt.⁴⁹

A vármegyei be- és kitáblázások tanulságai

Végezetül a bevezetésben foglaltaknak megfelelően ki kell térnünk a vármegyei be- és kitáblázások arányaira, a jegyzett követelések nagyságára, illetve ezen belül a főnemesi hitelforgalom részesedésére. Ugyanígy lényeges lehet annak vizsgálata, hogy a háborús évek és a devalváció milyen hatást gyakorolhattak a regisztrált hitelügyletek számára, vagyis lehet-e ebben a vonatkozásban összefüggésre következtetni az esetleges adósságszolgálati kötelezettségek elmaradását tekintve. Ez utóbbi kérdés azért is fontos, mert úgy tűnik, hogy a francia háborúk előtti időszakban jóval kevesebb hitelfelvételt, illetve kötelezettséget regisztrált a vármegyei adminisztráció.

A dél-dunántúli Baranya vármegyében, ahol egyébként jelentős Batthyány- és Esterházy-birtokok terültek el, az 1732 és 1787 közötti időszakban összesen 329 tételt (hitelügyletet, adósságot, áruhitelt, ingatlanvásárlás fejében fennálló követelés összegét) regisztráltak.⁵⁰ Az elkövetkező időszakban egyértelmű növekedés figyelhető meg, ugyan-

49 MNL OL FL Központi Birtokigazgatás és Birtokgazdálkodás. Számadások. P 276 778. d. fol. 56–70., 121–134., 299–313^v., 318–324^v., 326–334^v., 447–465.

50 MNL BML Elenchus Chronologicus In- et Extabulationum. 1732–1787. IV. 1. q.

is 1788 és 1800 között, vagyis mindössze tizenkét évre számítva 262 tételt jegyeztek be.⁵¹ Tegyük hozzá azonban azt is, hogy II. József igazgatási reformja nyomán az országot tíz kerületre osztották 1785-ben, s ekkor Pécs, vagyis Baranya vármegye legnagyobb városa nemcsak kerületi központtá vált, hanem a szomszédos Tolna vármegye adminisztrációját is itt végezték a rendelet visszavonásáig.⁵² Ettől függetlenül az arányok mindenképpen árukladó, ráadásul 1801 és 1810 között már 316, 1811 és 1820 között pedig 743 tételt regisztráltak. Ez utóbbi pedig azért is figyelemre méltó, mivel az említett 1811. évi devalvációt követően a korábbi tízéves periódust immáron jóval több mint kétszeresen meghaladó követelést jegyeztek be a megyében.⁵³ A szomszédos Tolna vármegye hitelforgalommal kapcsolatos adminisztrációja még inkább mutatja a változó arányokat, mivel 1800 és 1810 között 982 ügyletet tábláztak be, 1811 és 1820 között pedig már 1619-et. Zala vármegyében a betáblázások száma 1790 és 1800 között 488 tételt tett ki, majd a következő évtizedben csekély növekedést mutatva 601 tételre emelkedett. A megélnkülő tőke mozgást az 1811 és 1820 közötti adatok érzékeltetik, s itt természetesen regisztrált tőkeértékekről beszélünk, ami növekvő számú kereskedői áruhitel, tranzakciót is magában foglalhatott, hiszen a be- és kitáblázások száma ezen időszakban 1293 tételre emelkedett.⁵⁴

Amennyiben a vármegyei betáblázások alapján rekonstruálható követelések tőkeösszegét vizsgáljuk, úgy azt látjuk, hogy Baranya vármegyében 1732 és 1787 között, vagyis mintegy ötvenéves periódusra számolva kerekítve összesen 1 434 000 forint értékű követelést regisztráltak, amiből majdnem 50%-ot, egészen pontosan 706 000 forintot tett ki a főnemesi hitelfelvétel, illetve kötelezettségvállalás. Igen tanulságos a közel ötvenéves periódusra számított összevetés Baranya és Vas vármegye esetében, mivel Vas vármegyében, ahol a Batthyány-birtokok zöme is található volt, 6 640 000 forintot tábláztak be 1729 és 1784 között. Ez utóbbi tőkeösszegeből 4 033 000 forint főnemesi hitelfelvetőt terhel, s ebből 2 746 000 forintot a Batthyány család valamelyik tagjának a nevében regisztráltak. A baranyai betáblázott tőkeértékből 173 500 forinttal részesedett a hercegi címet öröklő gróf Batthyány Ádám (1722–1787). Jegyezzük meg, hogy ez az összeg leginkább családon belüli hitelforgalomként értékelhető, hiszen közel 80 000 forintot nagybátyja, Batthyány Károly herceg altábornagy folyósított számára. Ádám testvére, a korábban említett gróf Batthyány Tivadar nevére még nagyobb összeget, 331 500 forint követelést tábláztak be, s számára a legjelentősebb összeget, egészen pontosan 86 000 forintot római katolikus egyházi hitelező, a pécsi káptalan folyósította.⁵⁵

Az 1790-es években azután jóval kisebb összeget, vagyis mindössze 11 000 forint hitelfelvetelt regisztráltak Tivadar nevében, viszont fia, gróf Batthyány Antal József (1762–1828)

51 MNL BML Protocollum Intabulationis. IV. 1. O. 1.

52 Lásd a vármegyei jegyzőkönyv vonatkozó rovatát: „Protocollum In- et Extabulationum [Incliti]. Subalterni Iudicii Tolnensis cum Baranyiensis Uniti a 1a 7br 1787 usque 24o Febr 1790”. Uo.

53 Uo.; Uo. Elenchus Intabulationis. 1790–1823. IV. 1. O. 9.

54 MNL TML Elenchus In- et extabulationis. IV. A. 1. f.; MNL ZML Elenchus In- et extabulationum. 1790–1803. No. 1.; MNL BML Elenchus In- et extabulationum. 1804–1827. No. 2.

55 MNL BML Elenchus Chronologicus In- et Extabulationum. 1732–1787. IV. 1. q.; MNL Vas Megyei Levéltár (= VAML) Protocollum intabulationis. 1729–1784. IV. 1. mm. [Nincs tételszám.]

nevére az évtized folyamán már igen jelentős hitelfelvételt, vagyis kerekítve 342 000 forintot tábláztak be.⁵⁶ Ugyanezen időszak alatt a Baranya vármegyei adminisztráció 628 500 forintnyi hitelfelvételt regisztrált az Esterházy család hercegi ágának tagjai részéről, s a legjelentősebb összegeket több részletben, összesen 500 000 forintot Albert szász-tescheni herceg hitelezte számukra.⁵⁷

A következő két évtized, vagyis a francia háborúk nyomán eleinte tapasztalható erősödő tőkekihelyezési szándéokra vonatkozó, illetve a devalvációk nyomán gyarapodó adósságok és hitelügyletek vármegyei regisztrációja arról tanúskodik, hogy Baranya vármegyében a 19. század első évtizedében kerekítve 902 000 forintot tábláztak be, melyből 374 000 forintnyi összeg fűződött a főnemesi hitelfelvevők nevéhez. Ebből 46,5% a Batthyány család különböző tagjait terhelte.⁵⁸ A szomszédos Tolna vármegyében viszont 1800 és 1810 között ennél jóval nagyobb követelést regisztrált a vármegyei adminisztráció, kerekítésével 1 914 000 forintot, melyből 725 000 forintot tett ki a főnemesi családok hitelfelvétele vagy egyéb tartozása. Ez utóbbi értéket tekintve a legnagyobb hitelfelvétel gróf Esterházy Károly (1756–1828) nevéhez fűződik, akinek a nevére 350 000 forintot tábláztak be 1807-ben és 1809-ben, s akinek Albert szász-tescheni herceg igen nagy összeget, 300 000 forintot hitelezett. A másik kiemelkedő hitelfelvétel gróf Festetics János (1763–1844), vagyis gróf Festetics György legfiatalabb öccse nevéhez fűződött, méghozzá 152 900 forinttal.⁵⁹

Az 1810-es években, vagyis a devalvációs pátensek kibocsátásának évtizedében Baranya vármegyében már 1 913 000 ezüstforintot tábláztak be, s ebből az összegből 510 000 forint valamely főnemesi hitelfelvevőt terhelte. Tolna vármegyében 2 249 000 ezüstforintnyi követelést regisztráltak, s itt jelentősebb összeggel képviseltette magát gróf Festetics György nővére, Széchényi Ferenc grófné (1753–1824), aki a veszprémi káptalantól vett fel 73 500 ezüstforintot 1805-ben, s amely tranzakciót az 1811. évi devalvációs pátens után, 1813-ban táblázták be.⁶⁰ Ugyanezen vármegyében Esterházy II. Miklós herceg nevére az adott időszakban 100 500 váltóforintot tábláztak be, míg gróf Esterházy Károly nevére 12 000 ezüst-, valamint 80 000 váltóforintot. Összességében azonban feltűnő a főnemesi hitelfelvételek csökkenő értéke és aránya, hiszen Tolna megyében mindösszesen 180 000 ezüst-, valamint 180 500 váltóforintot tábláztak be valamely főnemesi család tagja nevére (3. táblázat).⁶¹

56 MNL BML Protocollum Intabulationis. IV. 1. O. 1.

57 A jegyzőkönyv adatai szerint Albert 1791. február 14-én 100 000 forintot, 1792. április 26-án 200 000 forintot, 1796. március 7-én kétszer 100 000 forintot hitelezett. Az összegeket 1799. szeptember 16-án táblázták be, míg az utolsó 100 000 forintos tételek közül az egyiket 1801. január 17-én. Uo.

58 MNL BML Elenchus Intabulationis. 1790–1823. IV. 1. O. 9.

59 MNL TML Elenchus In- et extabulationis. IV. A. 1. f.

60 MNL BML Elenchus Intabulationis. 1790–1823. IV. 1. O. 9.; MNL TML Elenchus In- et extabulationis. IV. A. 1. f.

61 MNL TML Elenchus In- et extabulationis. IV. A. 1. f.

3. táblázat. Betáblázási tőkeösszegek Baranya, Tolna és Zala vármegyében (ezüst forintban),
1801–1820

Vármegye	1801–1810	1811–1820
Baranya	902 000	1 913 000
Ebből főnemesi	374 000	510 000
Tolna	1 914 000	2 249 000
Ebből főnemesi	725 000	180 000
Zala megye	5 427 000	6 877 000
Ebből főnemesi	4 598 000	4 730 000

A tőketörlesztések, vagyis a kitáblázások vármegyei regisztrációjának vizsgálata azt mutatja, hogy az 1790 és az első devalvációs pátens, vagyis az 1811 közötti években leginkább főnemesi hitelfelvevők törlesztették adósságaikat, méghozzá sokszor igen jelentős mértékben, ami egyértelműen jelzi a likviditásukat. Korábban láthattuk, hogy gróf Festetics Györgyöt milyen tömegű passzívák terhelték, s ugyanakkor milyen komoly összegekkel, évente akár több százezer forinttal is csökkentette a vele szemben fennálló követeléseket. E folyamat leképződése, ha nem is teljes egészében, de nyomon követhető a vármegyei adminisztrációban is. A Baranyával szomszédos Zala vármegye be- és kitáblázási jegyzőkönyve szerint 1796. június 6-án 169 346 forintot töröltek tartozásaiból. Ő évvel később, 1801. december 10-én összesen 25 hitelezője felé még ennél is jelentősebb összeggel, 253 050 forinttal csökkentette a birtokai terhére korábban felvett hitelek és tartozások tőkeösszegét.⁶² Zala vármegyében egyébként az 1801 és 1810 közötti időszakban kerekítve 1 710 000 ezüstforintnyi összeget tábláztak ki, s ebből 1 437 000 forint tartozást főnemesi hitelfelvevő nevéől töröltek. Ezen utóbbi összeghez képest gróf Festetics György igen jelentős tartozást, egészen pontosan 522 700 forintot törlesztett.⁶³ Sajnálatos módon az adott időszakra nézve a baranyai jegyzőkönyvek adatai alapján nem tudunk megfelelő összesítéssel szolgálni. Az azonban megállapítható, hogy az 1800-as évek elején Baranya vármegyében elsősorban Esterházy II. Miklós herceg hitelfelvételei nyomán fennálló követelések közül töröltek jelentősebb összegeket, így például egy 1799. június 22-én felvett 64 000 forintos hitelét, melyet ugyanezen év szeptember 16-án tábláztak be, és igen hamar, 1800. április 23-án töröltek. De ugyanígy említhetjük 1801-ben történt – korábban hivatkozott – jelentősebb hitelfelvételét Albert szász-tescheni hercegtől, melyet azután néhány éven belül szintén visszafizetett (4. táblázat).⁶⁴

Egyértelműen megállapítható, hogy a kitáblázott tőkeösszegek tekintetében Zala vármegye jelentősen felülmúlja a Tolna és Baranya vármegye adminisztrációja által regisztrált törlesztéseket. A 19. század második évtizedében Zala vármegye mintegy

62 MNL ZML Be- és kitáblázási jegyzőkönyvek. Elenchus. No. 1. fol. 9^v–10^v, 25^v–26^v. Vö. Kurucz: Adósság, hitel, törlesztés, 552–553.

63 MNL ZML Be- és kitáblázási jegyzőkönyvek. Elenchus. No. 1.; Uo. Series In- et Extabulationum. No. 2.

64 MNL BML Elenchus Intabulationis. 1790–1823. IV. 1. O. 9.

4. táblázat. Kitáblázott tőkeösszegek Baranya, Tolna és Zala vármegyében (ezüst forint),
1801–1820

Vármegye	1801–1810	1811–1820
Baranya	-	741 000
Ebből főnemesi	-	582 000
Tolna	459 000	909 000
Ebből főnemesi	251 000	680 000
Zala megye	1 710 000	1 530 000
Ebből főnemesi	1 437 000	1 281 000

70%-kal múlja felül a baranyai főnemesi kitáblázások értékét, míg ez az arány közel 50%-kal magasabb értéket mutat Tolnához viszonyítva. Tolna és Zala esetében az 1811. évi devalvációt követően került sor nagyobb számban és a tőkeértéket tekintve jelentősebb mértékű kitáblázásokra. Miközben a Baranyával szomszédos Tolna vármegyében a 19. század első évtizedében 459 000 forintot tábláztak ki, addig 1811 és 1820 között már szinte a dupláját, vagyis kerekítve 909 000 ezüstforintot.⁶⁵ A Baranya vármegyei adatok némileg kisebb összeget mutatnak ugyanezen periódusra nézve, az 1810-es években kerekítve 741 000 ezüstforintot, melyből 582 000 forintnyi követelés törlése fűződik főnemesi hitelfelvevő nevéhez. Mindenképpen figyelemre méltó, hogy ebben az időszakban egyedül a Batthyány család tagjai igen jelentős összegekkel, egészen pontosan 525 000 ezüstforinttal csökkentették a velük szemben fennálló követelések tőkeösszegét. A legjelentősebb összegű kitáblázás egyébként gróf Batthyány János (1747–1831) nevéhez fűződik, aki 301 000 ezüstforintnyi kötelezettséget tábláztatott ki a nevéről, míg gróf Batthyány Antal József 170 000 ezüstforintot.⁶⁶

Amennyiben a nyugat-dunántúli Vas vármegye adminisztrációja által regisztrált kitáblázási tőkeértékeket vizsgáljuk, minthogy a Batthyány és Esterházy család ebben a vármegyében is komoly birtokokkal rendelkezett, úgy azt látjuk, hogy a Tolnához és Baranyához viszonyított, s a korábban jelzett igen magas betáblázási értékekhez hasonló mértékben alakultak a főnemesi családokhoz köthető kitáblázási összegek. Az 1785 és 1806 közötti periódusból rendelkezésre álló források alapján, vagyis a háborús időszakra számítható húsz év alatt 1 538 200 forintnyi követelést töröltek a vármegyei jegyzőkönyvekben. Aligha meglepő módon a Batthyány család különböző tagjaihoz köthetők a legjelentősebb tételek, melyek együttesen 652 760 forintra rúgtak. Ebből gróf Batthyány Miksa (1739–1805) 272 000 forinttal, gróf Batthyány József (1777–1812) 250 760 forinttal, gróf Batthyány Tivadar pedig 130 000 forinttal részesedett. Esterházy II. Miklós herceg szintén komoly összeget, egészen pontosan 205 000 forint követelést töröltetett.⁶⁷

65 Esterházy II. Miklós Tolna vármegye jegyzőkönyvei szerint 1819-ben összesen 400 000 ezüstforintot törlesztett Albert szász-tescheni herceg felé. MNL TML Elenchus In- et extabulationis. IV. A. 1. f.

66 MNL BML Elenchus Intabulationis. 1790–1823. IV. 1. O. 9.

67 MNL VAML Index protocolli intabulationum. 1785–1806. IV. 1. mm. No. 16.

Összegzés

Vizsgálatunk során a három legjelentősebb vagyonnal rendelkező nyugat-magyarországi főnemesi család pénzügyi adminisztrációja, továbbá egyes dunántúli vármegyék jegyzőkönyvei alapján igyekeztünk rekonstruálni, illetve konkrét adatokkal illusztrálni az említett családok hitelforgalmát jellemző folyamatokat a 18. század második felére, illetve a 18–19. század fordulójának időszakára nézve. Alapvetően megállapíthatjuk, hogy a Batthyány család tagjai a 18. század folyamán semmiképpen sem adósdottak el olyan mértékben és ütemben, mint a legvagyonosabb főnemesi család, az Esterházyak hercegi ága. Bakács István hivatkozott művében Batthyány Ádám herceg jegyzett adósságait az 1770-es évek közepén nem egészen félmillió, egészen pontosan 494 390 forintban határozta meg, de ez jelentősen kisebb, mint Esterházy Miklós herceg 1776-ban jegyzett 3,6 milliós adóssága vagy a gróf Festetics Györgyöt apja halála után terhelő 1,1 millió forintos adósságtömeg.

Láthattuk, hogy a francia háborúk időszakában milyen élénk hitelforgalomról tanúskodnak az említett családok pénzügyi adminisztrációjának különböző iratai, a vizsgált vármegyék vonatkozó *protocollumai*, *elenchusai*. Megállapíthatjuk, hogy az 1820-as évekig a családokat terhelő passzívák állománya – jöllehet az 1811. évi pátensnek köszönhetően komoly tőkeösszegeket törlesztettek – erőteljesen növekedett, de ez egyáltalán nem a likviditási gondjaik miatt következett be, vagyis esetleges kiadásait nem újabb hitelfelvételekből fedezték. Ennek igazolásaként különböző periódusok növekvő bevételeiről szintén számszerű adatokkal szolgáltunk, s azt is láthattuk, hogy a Batthyány vagy Festetics család tagjai milyen komoly összegeket fordítottak tőketörlesztésekre. Egyértelműnek tűnik ugyanakkor, hogy a főnemesi családok eladósodásának folyamata Magyarországon elválaszthatatlan a háborús időszakot kezdetben jellemző gazdasági fellendüléstől, hiszen a korabeli „kisbefektetők” érthető módon a birtok- és jövedelemállomány alapján garanciát jelentő nagybirtokosok uradalmi pénztáraiban helyezték el kisebb-nagyobb megtakarításait.

Ezen folyamat egyértelmű példáját láthattuk az Esterházy család hercegi ágának pénzügyi adminisztrációja által nyilvántartott „újabb kötelezettségek” változásaiban. A 19. század első évtizedében éves átlagban már 1,45 millió forintot is meghaladták az újabb hitelfelvételek, ezzel szemben jelentős visszaesés volt tapasztalható az 1811. évi pénzügyi pátens követően. Kitértünk a megfelelő kötelezvényekkel igazolható hitelügyletek vármegyei betáblázására, mely adott esetben a fellendülésre, illetve a gazdasági és pénzügyi, hitelforgalmi visszaesésre enged következtetni. Megállapítottuk, hogy az előbb említett folyamatokat tükrözik a vármegyei betáblázások tételszámai, továbbá a be- és kitáblázott követelések tőkeösszegének alakulása is. További lényeges megállapítás, hogy a hitelezők bizalmát tükröző módon az 1800-as évekig jóval kevesebb kötelezettséget tábláztak be a vármegyékben, mint az 1811-et követő időszakban. Ugyanígy fontos megemlítenünk, hogy miközben a betáblázott főnemesi hitelfelvételek tőkeértéke az 1810-es évek előtt arányát tekintve az 50%-ot is meghaladhatta egyes megyékben, a devalvációkat követően viszont már mindössze 20–30%-ra tehető ez az arány.

CONTENTS

CREDIT RELATIONS IN HUNGARY, 1700–1848

István Szijártó M. <i>Introductory Remarks</i>	641
Pál Danyi <i>The Introduction of the Convention Currency Standard in the Middle of the 18th Century and its Significance</i>	649
Krisztián Kovács <i>”Urged by Certain and Unavoidable Necessities”. Mortgage Contracts in the Archives of the Ráday Family in the Seventeenth to Nineteenth Centuries</i>	673
György Kurucz <i>Aristocratic Credit Transactions and the Mortgage Records of Tolna, Baranya Zala and Vas Counties at the Turn of the 18th and 19th Centuries</i>	689
Sándor Hites <i>Fictional Parables of István Széchenyi’s Hitel. Two Stories from the 1830s</i>	709
Adrienn Szilágyi <i>Debtors and Creditors. The Common Purse of the Károlyi Family in the 19th Registers</i>	725

STUDIES

András Ribi <i>The Places of Authentication Assisting the Palatinal Congregations from the Beginning to 1435</i>	745
Ágnes Ordasi <i>Miscounted Millions or Overdriven Centralisation? Why Did the Other Lajos Batthyány Resign?</i>	767
Natália Váradi <i>On the Fiftieth Anniversary of the 1972 Petition. The National Reorganisation of the Hungarians of Transcarpathia after 1944</i>	785

DEBATE

Gergely Krisztián Horváth <i>Hungarian Type of Contemporary History – Rural History from his Point of View</i>	805
---	-----

E számunk szerzői

Dr. Danyi Pál, kandidátus, egyetemi docens, Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar, Menedzsment és Vállalkozásgazdaságtan Tanszék ● Hites Sándor, tudományos főmunkatárs, osztályvezető, BTK ITI, 19. századi osztály, Helikon ● Horváth Gergely Krisztián, tudományos főmunkatárs, „Lendület” kutatócsoport-vezető, BTK TTI, Vidéktörténeti osztály ● Kovács Krisztián, levéltáros, Magyar Nemzeti Levéltár Nógrád Megyei Levéltára ● Kurucz György, intézet- és tanszékvezető, Bölcsészettudományi Kar, Történettudományi Intézet, Korai-korai Történeti, Gazdasági- és Művelődéstörténeti Tanszék ● Ordasi Ágnes, levéltáros, Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára ● Ribí András, tudományos munkatárs, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Középkori Történeti Tanszék ● Szijártó M. István, egyetemi tanár, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Történeti Intézet, Gazdaság- és Társadalomtörténeti Tanszék ● Szilágyi Adrienn, tudományos munkatárs, BTK TTI, Újkori osztály ● Váradi Natália, docens, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Történelem- és Társadalomtudományi Tanszék

(BTK TTI = Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet)

Az egyes számok megvásárolhatóak, illetve megrendelhetőek:

Bölcészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet

1097 Budapest, Tóth Kálmán u. 4., B épület 4.44-es iroda

Telefon: +36-1-224-6700/4624, 4626-os mellék

E-mail: bardi.erszebet@abtk.hu, terjesztes@abtk.hu

Penna Bölcsész Könyvesbolt

(hétköznapokon, 13 és 17 óra között)

1053 Budapest, Magyar u. 40.

Telefon: +36-30-203-1769

E-mail: info@pennakonyvesbolt.hu

A folyóirat teljes évfolyama előfizethető bármely
hírlapkézbetűző postahivatalnál.

Ára: 1200 Ft

Előfizetőknek: 1000 Ft

9 770040 963009

2 2004